

ПРИКАЗИ И БИЉЕШКЕ

Ю. А. ПИСАРЕВ, СЕРБИЈА И ЦРНОГОРИЈА В ПЕРВОЈ МИРОВОЈ ВОЈНЕ

Издатељство „Наука“, Москва 1968, стр. 375.

Први свјетски рат непрестано привлачи пажњу историјске науке. За протеклих педесет година, историја првог свјетског рата, обимно и свестрано је обрађивана — од издавања грађе до бројних мањих и монографских радова. О учешћу Србије и Црне Горе као и о проблему стварања југословенске државе до сада је писано доста у нашој историографији. Историју Србије и Црне Горе у првом свјетском рату проучава и совјетски историчар Ј. А. Писарев који је иначе дао неколико запажених радова. Његова студија (о којој пишемо) је значајан научни допринос совјетској историографији. Она је интересантна и веома корисна и за југословенску историографију.

За овај рад коришћена је бројна литература, објављена и необјављена грађа, а нарочито из совјетских архива. Студија има синтетични карактер и заслужује озбиљну пажњу и похвалу. Не само у страниој историографији него и у југословенској до сада не постоји ниједно дјело у којему је са тако много аспеката обрађено учешће Србије и Црне Горе у првом свјетском рату и стварање југословенске државе. То показује и чињеница да књига садржи 14 глава и бројне поднасловe. Али највећа вриједност ове књиге, је у начину обраде проблема, изношењу мишљења и у извођењу закључака.

Аутор не обрађује само војне операције, него и освјетљава односе према рату широких слојева становништва како у Србији и Црној Гори, тако и у југословенским земљама под Аустро-Угарском. Указује на друштвене снаге, на узроке социјалној и политичкој бо-

рби маса; приказује развитак радничког, сељачког и национално-ослободилачког покрета у југословенским земљама у годинама рата. Озбиљну пажњу аутор је поклатио истраживањима и обради социјалистичког покрета у југословенским земљама.

Учешће Србије и Црне Горе у првом свјетском рату обрађено је у склопу политике великих сила, а настојао је да се одреди мјесто Србије и Црне Горе у империјалистичком рату. Писарев је покушао да пружи цјеловиту панораму збивања у вези са учешћем Србије и Црне Горе у рату и стварањем југословенске државе. Уопште узевши то је са успјехом урадио. Проблемима, њиховој обради, извођењу закључака, аутор прилази са марксистичког гледишта. Студија Писарева пружа могућност совјетским читаоцима да се упознају са учешћем Србије и Црне Горе у првом свјетском рату, са њиховом оправданом борбом за одбрану националне независности и постизања ослобођења и уједињења свих југословенских народа као и са национално-ослободилачким покретом у југословенским земљама под Аустро-Угарском.

Рат Србије и Црне Горе са државама Централне коалиције аутор условно дијели на четири периода, и то: 1) Од 28. јула 1914. до 5. октобра 1915; 2) од 5. X 1915. до краја фебруара 1916; 3) од краја фебруара 1916. до пробоја Солунског фронта и 4) од пробоја Солунског фронта до стварања Југославије (1. XII 1918.)

У раду су освјетљени експанзионистички планови њемачког и аустроугарског империјализма према Србији и Црној Гори. Истакну-

то је да су аустроугарском империјализму чија је водећа снага била војна странка, финансијска олигархија и крупни земљопоседници дали пуну подршку: аустроугарска Социјалдемократска партија, католичка црква и Ватикан. Сви католички бискупи из југословенских земаља под Аустро-Угарском као и неке политичке странке и групе и један број листова дали су пуну подршку аустроугарском империјализму. Ставише, сви су се они међусобно такмичили ко ће више угодити Хабзбуршкој монархији у шовинистичкој кампањи и непријатељству према српском народу, позивајући на уништење Србије.

Према ауторовој констатацији рат је за Србију имао двојаки карактер. С једне стране, Србија је бранила своју независност и водила праведну борбу за ослобођење и уједињење југословенских народа; с друге стране — она је била објект империјалистичке политике држава Антанте и према њима имала подређену улогу.

Дате су основне карактеристике Србији пред први свјетски рат — економске и политичке. Аутор је извео закључак да Србија није била заинтересована за рат, због војних, политичких и економских разлога; јер тек је била изашла из два претходна рата, а њене финансије су биле крајње исцрпљене војним расходима. Међутим, када се Србија већ нашла у рату, онда је великосрпска буржоазија настојала да рат искористи за добијање тржишта и извора сировина, приједињењем нових територија, а прије свега обезбјеђења изласка Србије на море. Због тога, великосрпска буржоазија је водила хегемонистичку политику у рјешавању југословенског питања.

Српска Социјалдемократска партија добила је у раду важно мјесто. Према датом оцјени она није изневјерила принципе пролетерског интернационализма; није скренула на пут социјалшовинизма, него је као и Социјалдемократска партија Русије (Бољшевика) разобличавала империјалистички карактер рата, борила се противу ми-

литаризма у Србији, разобличавала хегемонистичке прохтјеве великосрпске буржоазије и залагала се за рјешавање југословенског проблема у склопу балканске федеративне републике.

Посвећено је доста пажње и учесћу Црне Горе у рату. Дате су основне, економске и политичке карактеристике Црне Горе пред рат. Обрађен је став Црне Горе према аустроугарском ултиматуму Србији. Поред познатих чињеница о држању Црне Горе у јулској кризи 1914. године Писарев даје и нека нова запажања која нијесу до сада била довољно истакнута. Норочито се наглашава економски значај Аустро-Угарске за Црну Гору, истичући да је због тога знатан дио црногорске буржоазије био заинтересован за чување економских односа са аустроугарским тржиштем. Аутор такође подвлачи да се аустроугарски посланик у Црној Гори настојећи да оствари намјере своје владе — да Црна Гора остане неутрална у аустро-српском сукобу — у преговорима са црногорским министром спољних послова ослањао на аустрофилске кругове црногорске буржоазије, који су, како каже, имали доста велики утицај на краља и двор. Колебање владајућих кругова Црне Горе у јулској кризи произлазило је, према Писареву, из бојазни од војног пораза у рату, јер Црна Гора као мала држава тек изашла из два балканска рата, са малом војском и слабом опремом, имала је да ратује са тако јаким противником каква је била Аустро-Угарска. Други разлог за то био је и династичко питање.

Аутор говори о традиционалним везама Црне Горе са Русијом и о везаности краља Николе за руски двор. Улазак Русије у рат био је од рјешавајућег утицаја на став краља Николе који је осјећајући моћну подршку савезника престао да се колеба. Два дана након ступања Русије у рат против Централних сила и Црна Гора објављује рат Аустро-Угарској. Дати су и најпотребнији подаци о војној снази Црне Горе, приликама у Црној Гори у току рата и о односима

са Србијом. Даље, аутор је указао и на политику сила Антанте у односима Црне Горе и Србије а нарочито је подвучена политика Русије која је стално радила да споразум између двије државе буде што чвршћи, мада је она држала страну Србији. Такође аутор констатује да су аустроугарски дипломати исмали у 1915. години низ тајних сусрета са представницима црногорског двора, али не даје неке одређеније податке изузев што говори о састанку књаза Петра са аустроугарским мајором Хубком у јуну 1915. године.

Стање у Србији и Црној Гори у 1915. години, економска помоћ савезника, повлачење српске војске ка Јадранском мору и капитулација Црне Горе обрађени су од IV до VII главе. Недовољна помоћ савезника и њихово несхватање значаја балканског ратишта довели су и Србију и Црну Гору до војног слома. Говорећи о капитулацији Црне Горе аутор каже да је пораз Србије довео у тешки положај Црну Гору; да је на цетињском двору царовало растројство и да је пораз окуражио аустрофилске елементе који су претсказивали неминовну пропаст Црне Горе. Из даљег текста јасно се види да одговорни фактори Црне Горе нијесу ни помишљали на организовано повлачење војске из земље и да је бјекство краља Николе и предједника владе унијело потпуно растројство у државној управи, дезорганизовало црногорску војску и довело до њене капитулације.

У погледу војних операција у 1914. и 1915. години аутор говори о херојској борби српског и црногорског народа за своју независност и истиче способност командног кадра српске војске.

Период од повлачења српске војске на Крф и капитулације црногорске војске па до краја рата обрађен је од VIII до XIV главе на око 150 страница.

Систем окупаторског режима у Србији и Црној Гори, почетак борбе српског и црногорског народа против окупатора и топлочки устанак обрађени су у VIII глави.

Дат је сажет преглед евакуисања српске војске на Крф, њеног стања, затим реорганизације, транспортовања у Солун, неслагања међу војним и политичким факторима држава Антанте, о мјесту Солунског фронта и операција у 1916. години на Солунском фронту. Посвећена је пуна пажња политичким питањима која су стајала пред српском владом од 1916. до краја рата.

Стварање југословенске државе добило је у књизи значајно мјесто. Тај проблем аутор прати од почетка рата. Он је указао на све фазе кроз које је тај проблем пролазио, на тежини његовог рјешавања, на став српске владе према Југословенском одбору, на став демократских кругова у Србији а нарочито Српске социјалдемократске партије, на унутрашња размислилажења у самом Одбору, на однос српске владе према црногорском питању, на дјелатност краља Николе. Дата је оцјена значаја Крфске декларације. Из излагања аутора и његових закључака добија се јасна слика колико је питање стварања југословенске државе било компликовано и колико су класни моменти били доминантни у његовом рјешавању. Изнесен је и став државе Антанте према стварању југословенске државе.

Говорећи о раду Српске социјалдемократске партије у периоду 1916—1918. године аутор је дошао до закључка да послије војног пораза Србије рад Партије карактерише не само велики пад њене политичке активности но и јаки утицај опортунизма у партији. Истовремено су истакнути правилни ставови и борба партијских лидера Поповића и Кацлеровића да Српска социјална демократија и даље остане на позицијама социјалистичког интернационализма.

Важно мјесто у раду дато је утицају велике октобарске револуције на пораст револуционарно-демократског покрета у југословенским земљама, код Југословена аустроугарских заробљеника у Русији као и јединица на Солунском фронту.

У глави XIII обрађене су унутрашњо-политичке и спољно-политичке тешкоће српске владе 1918. године, збивања на Солунском фронту у првој половини 1918. године, олободилачка борба народа у Србији и Црној Гори у току 1918. године, пораз војске Централне коалиције на Солунском фронту и махинације аустроугарске дипломатије око југословенског питања после пробоја Солунског фронта.

У последњој глави обрађено је стварање југословенске државе.

Кратким закључком аутор даје значај првог свјетског рата за југословенске народе, значај стварања југословенске државе и њен карактер.

Писарев није пропустио да на крају књиге даде опширан осврт на изворе и литературу. Он је дао и библиографију вижних радова и регистар личних имена.

Новица Ракочевић

Г. К. ЖУКОВ, „УСПОМЕНЕ И РАЗМИШЉАЊА“

Штампарско предузеће „Култура“ Београд, 1969. год.

Истакнути маршал Совјетског Савеза Георгиј Константинович Жуков ове године је завршио књигу под насловом „Успомене и размишљања“, коју је штампала Издавачко-штампарска новинска агенција „Новости“ у Москви, а у преводу на српскохрватском језику ју је објавила и „Култура“ — Београд.

Особиту пажњу сваког читаоца овог мемоарског дјела привлачи дио аутобиографског карактера, док стратешки циљеви, политичко и економско стање, војне операције, дипломатска игра и томе слично — закупају пажњу углавном војника, друштвено-политичких радника и историчара. Аутобиографски подаци и узбудљива нескривена исповијест једног овако богатог 70-годишњег живота задржавају пажњу читаоца и са педагошког, социолошког и уопште емотивног становишта. Добро укомпована литерарна симбиоза: аутобиографски животопис, мемоарска историјска грађа и ратна хроника — чита се из једног даха. Пошто је изнио успомене из дјетињства и младости Жуков је пријешао на излагање своје револуционарне активност почев од 1919. године, када је примљен за члана Руске комунистичке партије (бољшевика). После завршетка војне обуке за црвени старјешински кадар, као истакнути коњаник примио је дужност водног, а затим четног

старјешине и команданта ескадрона. После завршетка грађанског рата поступно израста: од команданта пука преко команданта бригаде, дивизије, корпуса, војног округа, команданта трупа у Монголији, а у другом свјетском рату начелника генералштаба Црвене армије, команданта резервног фронта, члана оперативне врховне главне команде — Ставке, команданта бранилаца града Лењина, херојске одбране Москве и Стаљинграда, низа фронтова до заузимања Берлина као последњег упоришта фашистичке војне силе, до замјеника врховног команданта Црвене армије и министра одбране.

С лакоћом се чита исповијест некадашњег сиротог младића и шетра који је постепено прошао све степене командовања, од подофицира до маршала. Савременик, посматрач, свједок, учесник и актер велике друштвене револуције потресног доба свјетских ратова, пише популарну књигу личних успомена и размишљања. Талентовани војник, организатор и творац многих ратних победа, анализира врло обиман историјски материјал и по времену и по простору, улогу војних команди и посебно генералштаба, војну стратегију и врло бројне и сложене војне операције Источног фронта у другом свјетском рату. Особиту пажњу придаје нераскидивој вези војне изградње